

Emlékezés Bocsor Istvánra, születése 160. évfordulóján

Pápanak több mint négyszáz éven keresztül fontos szerepe volt Dunántúl kulturális életében. Városunkat a Dunántúl Athénjének szokták nevezni. Ez az elnevezés különösen a XIX. század első felében volt találó, amikor a pápai kollégiumban olyan kiváló tudósok tanítottak, mint Tarczy Lajos, Márton István, Bocsor István, akik a reformkorszakban magas színvonalon, magyar nyelven oktatták a tudományokat.

A pápai kollégium (mely ugyanazon iskola különböző tagozatainak összefoglaló neve) 1531-ben létesült. A kollégium történetének fénykora a reformkorszakra és a szabadságharc idejére esik. 1831-ben új oktatási reformot vezetnek be a protestáns iskolákban. A reform végrehajtása eredményeképpen megvalósul az öntudatos fegyelem. Az új iskoláztatási törvény lehetővé tette a demokratikus gondolkodást, a hagyományos kézíratos történelemtanítás pedig a tanárok egyéniségének, véleményének sokoldalú kifejtését eredményezte.

A protestáns főiskolákon mindig is szabadabb volt az előadásra kerülő anyagok magyarázata, mint a katolikus intézményekben. Ez a megállapítás különösen vonatkozik a reformkorszakra és a szabadságharc idejére. Ezekben az iskolákban évszázadokon keresztül erős volt a Habsburg-gyűlölet, mert a katolikus uralkodók rendeletei a protestáns kollégiumokat különösen sújtották.

A klerikális szellem ellen a protestánsok sokszor felvették a harcot, és ennek a harcnak egyik kiemelkedő bástyája volt Pápa, illetve a pápai református főiskola. Itt tanítottak először magyar nyelven, itt fordították le magyar nyelvre Kálvin műveit, itt írták meg az első görög nyelvtankönyvet magyarul, itt szólalt meg először Kant és Hegel magyar nyelven. Itt tanított 51 éven keresztül Tarczy Lajos, a nagy természettudós és Bocsor István, a kiváló történész, s az említettekén kívül Zádor György, Gondol Gábor és Váli Ferenc is, akik a hazai tudományok művelésében elévülhetetlen érdemeket szereztek.

Magyarországon a XIX. század első felében még az egyházi intézményekben sem volt tanárképzés. A protestáns hagyományok szerint „ha valakit híres főiskola tanszékére hívtak meg, az illető külföldi tanulmányútra ment magát tökéletesíteni”, csak azután foglalta el a neki felajánlott tanszékét. Ez a gyakorlat általános volt ez időtájt. Rendszeres volt a tanárképzés Franciaországban és Poroszországban, Ausztriában csak 1850-től indult meg a főiskolai szintű tanárképzés.¹

A magyar diákok elsősorban a berlini, a bécsi, a drezdai, a lipcsei, a hallei és a wittenbergi protestáns főiskolákat látogatták, s innen hazatérve vették át a hazai főiskolák irányítását. Ezzel függ össze szélesebb látókörük, sokoldalú műveltségük, nagy nyelvismeretük és demokratikus gondolkodásuk.

A reformkorszakban a szarvasi evangélikus főiskolának, valamint a debreceni, a sárospataki és a pápai kollégiumnak igen jó híre volt. A szarvasi főiskolán tanított megyénk szülőtte, Vajda Péter, kitűnő pedagógus, kinek örökségét szülőfaluja, Vanyola különös szeretettel őrzi.

Ezeknek az iskoláknak a jó híre az 1830-as évektől kezdve gyorsan terjed. 1841-ben jutott el a pápai kollégium neves tanárának, Bocsor Istvánnak a híre Petőfihez, aki ekkor egy katolikus gimnázium tanulója volt, „s fehér barátok tanítják”. Naplójában így vélekedik: „Van egy város a Bakony aljában, s abban egy kollégium, ahol fiatal, világi tanárok a „la Hegel” lobogtatják a felvilágosodás szövétnékét. Az egyik tanár azt tanítja, hogy a kor filozófiája szerint az abszolútumnál egyéb való nincsen. A másik a történelemben a világszellem megvalósulását keresi, s a francia forradalom dicsőségéről, jogosultságáról beszél. Szóval ott hirdetik, mégpedig magyarul a haladás, és az arany-szabadság igéit”.²

Így kerül Petőfi 1841-ben Páparra. Őt nem tanította Bocsor, ám Jókait igen. Petőfi azonban minden valószínűség szerint ismerte a kiváló professzor történelmi tárgyú kéziratait, amelyekből a nála egy évfolyammal feljebb járó Jókai tanult.

Kimutatható a főiskola hegeli történelemszemléletének, Bocsor filozófiai állásfoglalásának hatása Petőfi felfogására. Itt szívta magába a költő a francia forradalom iránti rokonszenvét, itt vált igazán a világszabadság eszméjének hirdetőjévé. „Hitt az emberiség tökéletesítésében, a világszellem magasra fejlődésében, az evolucionizmusban, s ennek legfőbb eszközéül a szabadságot tekintette”.³ „Ebben a történelemszemléletben nagy szerepet játszik a francia felvilágosodás és forradalom öröksége, valamint Hegel világszemléletének hatása”.⁴

Eszerint már itt kedvelt olvasmányává lesz Petőfinek a francia forradalom története s ez kétségtelenül Bocsor István oktató-nevelői munkásságának érdeme. Pápan áttanulmányozta az iskolai könyvtár anyagát, és a magánosoktól megszerezhető könyveket. Petőfi Pápan irdodalmi tanulmányokon kívül elsősorban történelmi kérdésekkel foglalkozik. 1841 tavaszán, majd az 1841–42-es iskolai évben a főiskola bölcséleti (VII.) osztályában mint önkéntes hallgatót írják be. Felvételt Bocsor István engedélyezi. Ebben az évben ugyanis ő a főiskola igazgatója, és már negyedik éve tanítja az egyetemes és magyar történelmet.

Nemrég elhunyt kiváló Petőfi-kutatónk, Dienes András írja: „Pápa büszke lehet a tudós Bocsor Istvánra, történetíróra, aki nemcsak tudományát adta át Petőfinek, hanem ruháit is”.⁵

Bocsor István azonban nemcsak Petőfi pártfogója,

hanem a reformkor egyik legkitűnőbb pedagógusa, korának egyik legkiválóbb történelem tanára is volt. Egy korabeli forrás arról tudósít, hogy a kollégium nagyterme kicsinynek bizonyult előadásai alkalmával a hallgatóság befogadására. Nemcsak az ifjúság, hanem az egész város hazafias közönségét is megragadták a francia forradalom eszméi. „A hallgatóság nagy része kinn a folyosón, a nyitott ablakok alatt állott és áhíttal szívta magába az élet mesterének mondott tudomány ékesszóló ajkairól folyó, nemzeti létünk, jövőnk iránti önbizalmat keltő igéit”.⁶

A történelmet 1840-ig mindenütt latin nyelven tanították az országban. Bocsor István tanári működése első évétől kezdődően (1831) ezzel ellentétben, magyarul tanít. Ezt igazolják magyar nyelvű történelmi kéziratai is. Ez az oka Bocsor történelemtanítása népszerűségének. Hazafias szellemű történelemtanításával függ össze az a lelkesedés, ahogy a pápai főiskola ifjúsága az 1848-as eseményeket fogadta. Születésének 160. évfordulóján tekintsük át ezt a rendkívüli gazdag életpályát, nem a teljesség, hanem csupán az emlékezés és a hagyománytiszteltet igényével.

A Veszprém megyei Enyigen született, 1807. október 18-án. Apja, Bocsor Péter, jobbágy volt. A tehetséges fiút előbb Lajoskomáromba küldi német szót tanulni, majd 1819-ben a pápai kollégiumba került. Már itt kiténik tanulótársai közül szellemességével, kitűnő nyelvtérképével, a versírás technikájában való jártasságával. Zenét és éneket is tanul. A kollégiumban szabadabb kötetlenebb volt a tanulók olvasási lehetősége, mint a katolikus iskolákban. A könyvtárkezelésben az ifjúság is részt vett, így Bocsornak is lehetősége nyílt a tiltott könyvek elolvasására, tanulmányozására.

A gimnázium elvégzése után mint publicus praeceptor (theológiát végzett, de még nem választott tanár) működik. A protestáns kollégiumokban az volt a szokás, hogy a főiskolát végzett teológusokat kinevezték a gimnáziumban tanárnak, természetesen csak a legkiválóbbakat. Bocsor ezt az állást 1831-ben kapta. Sokoldalúságára jellemző, hogy a hatosztályos gimnáziumban földrajzot, matematikát, görög nyelvet, összehangatos éneket és zenét is tanított. 1835-ben az esztétika, a francia nyelv és a neveléstan rendes tanárává nevezték ki. Könyvet is írt 1836-ban *Költészettan* címmel.

Kiváló képességeit a főiskola tanári kara is felismerte és 1837-ben külföldi tanulmányútra küldi. Tanulmányait a bécsi és a berlini egyetemen folytatja.

1839-ben tért haza és most már mint a pápai főiskola megválasztott s kinevezett tanára, tevékenyen részt vesz az intézmény vezetésében. Már tanársága első évében megválasztották a gimnázium igazgatójának.

Előadásainak központi magvát képezték a francia forradalom történetét tárgyaló fejtegetések. 1845-ben ügyvédi oklevelet is szerzett. Az első népképviselési országgyűlésen Enying község követe volt. A szabadságharcban tevékenyen nem vett részt, a kormányt Debrecenbe nem tudta elkísérni, sőt képviselői mandátumáról is le kellett mondania betegsége miatt.

A szabadságharc leverése után vagyonát elkobozták, s Pestre a haditörvényszék elé idézték. Innen szerencsésen megmenekült, majd visszavonult a politikai szerepléstől, jelezve szembenállását a Habsburg uralommal. Szülőfaluja többször felkérte a képviselői tisztség betöltésére, ám ezt a megtiszteltetést mindannyiszor visszautasította.

1850-ben ő alapította a városi Zeneegyletet, majd zeneiskolát szervezett. Létrehozta a városi kaszinót, s tevékeny szerepe volt Pápa kulturális ügyeinek intézésében. Szorgalmazta a városi óvoda és a rajziskola felállítását, ebből a célból gyűjtést kezdeményezett. Legnagyobb öröme megérhette ezen intézmények megnyitását.

Életének delén köztiszteltetben álló személyiség volt, ötven éves tanári működése évfordulója alkalmával a kollégium tanári kara és tanulóifjúsága meleg ünneplésben ré-

szesítette. 1882 után még néhány évig tevékenykedett, míg egyre romló egészsége, elhatalmasodott betegsége 1885-ben a sírba vitte.

Említettük már, hogy tanársága első évében megválasztották a gimnázium igazgatójának. Már ekkor javításokat eszközölt a gimnázium rendtartásában: elválasztotta az elemi iskolát a középiskolától. Az elemi iskolában a latin nyelven történő tanítást eltörölte, az oktatás nyelvét a magyart tette. A gimnáziumot 6, egymástól határozottan elkülönített osztályra osztotta fel, s ezekben az osztályokban a latin nyelv mellett a reáلتudományoknak nagyobb teret biztosított. A tanításban szakrendszert vezetett be, állandó tanóra beosztást léptetett életbe. Az osztályok mindegyikébe osztálytanítót rendelt, osztálykönyveket, naplótak rendszerezített a mulasztások, a büntetések, az osztályzatok, valamint az előadott anyag bejegyzésére. Ez az oktatási rendszer a mai követelményeknek is megfelel, pedagógiai elképzelései ma is helytállóak.

A fegyelem terén napjainkban is követendő felfogást vallott. Intézetében megszüntette a testi fenytést. Hirdette, hogy: „... a mélyen megalázó büntetések az emelkedni kezdő önállással, nemes önértéssel nehezen férnek meg”.⁷

Érdeemi vannak az irodalom terén is. Egyik irodalomtörténészünk kimutatja, hogy valahányszor Jókai a debreceni diákéletéről ír, adatait mindig a pápai élményeiből meríti. „És mégis mozog a föld” c. regényében leírja a debreceni diákok búcsúztató dalát, holt a dal szövegét Debrecenben sohasem énekelték, lévén ez Bocsor szerzeménye és a pápai érettségiző diákok búcsúéneke. Dalában játékos, könnyed bájjal azt panaszkolja, hogy a végzős növendékeknek itt kell hagyniuk a Dunántúlt „Helikonját”, Pápát.⁸

A hatvanas években bírálatot ír a Pesten felállítandó protestáns főiskola tanítási rendszerét tárgyaló jutalmazott pályamunkákról. A köz érdeklében bátran és élesen bírálja a „koszorúzott” dolgozatokat. Az első díjat nyert pályázatot Hetényi János készítette. Bocsor Hetényi rendszerében kifogásolja, hogy „... az oktató intézetekben legfőbb az iskolarend terve”. Bocsor az elsőbbséget a jó tanításban látja. Ehhez a tanítók szakosítására van szükség, és arra, hogy egy tanító egy helyen hosszabb időt töltsön: így tudja megismerni a tanítvány képességeit, így tudja igazán formálni egyéniségét.

Külön tárgyalja Bocsor az elemi és középiskola, valamint az akadémia anyagának tanítási módszereit. Az elemi iskoláról vallott felfogása ma is helytálló. Különösen áll ez a megállapítás az alapfokú számtantánításra. Szerinte „a csak alapszámokban, ti. 10-ig kell a számvetés négy nemét először megtanítani, úgy menni át a tízes rendszerre”.⁹

Az olvasásnál az írás és az olvasás egybekapcsolásának szükségességét hangoztatja. Fontosnak tartja az egyhetes tanmenet elkészítését.

A középiskolai számtantánítás lényegét a logikai összefüggések felismerésében látja. „Itt apránként, kitérve már a tudományos célt, bizonyos renddel kell végigmenni a számtanon, de egyébiránt mindenütt nehezebb példákban fejte ki az egyetemes szabályokat, mert így lesz csak a gimnáziumi számtantánítás előkészítő a magasabb mathézisre”.

Különösképpen bírálja a pályamunkákban azt, hogy az anyanyelv tanításnak vázlata nem eléggé részletes, s a szerző szinte átsiklik ezen a nagyon fontos problémán.

A reálskolát jónak tartja, helyesen állapítja meg azonban, hogy a tanulókat 10–12 éves korban nem lehet logaritmusra, differenciálszámításra megtanítani, mint ahogy azt Hetényi János tervezetében akarja. Bocsor írásaiban már ott dereng — bár homályosan — a politechnikai oktatás gondolata. „Mert hisz a gyakorlatot úgysem itt tanulja ám a növendék. Egy gyár, egy műhely több ismeretet ad ám, mint a katedra és az iskolai pad!”¹⁰

A gimnázium tantervében kiemeli a reál tárgyak tanításának fontosságát, helyteleníti a latin és a görög nyelv zsúfolát, nehézkes tananyagát. Nem helyesli a tanárok magas óraszámát, nevezetesen azt, hogy a pedagógusok heti 32 órában tanítsanak.

A főiskolán egységes rendszerbe kell foglalni a tananyagot, tanterv előkészítését sürgeti. Kimondja, hogy korszerűsíteni kell a műveltségi anyag tartalmát. A pedagógusoknak megfelelő kritikai érzékkel kell rendelkezniük, a tanításban a lényegtelen és a lényeges dolgokat tudják elválasztani egymástól, merjenek bátran szelektálni a tanításra kerülő anyagból.

Őva inti Bocsor a pedagógusokat a tanulók túlterhelésétől. A második díjat nyert pályamunkában pl. kifogásolja a polgári iskolák reál tárgyainak alacsony óraszámát, s véleménye szerint „egész gimnáziumi életünket nem fordíthatjuk az ó nyelvekre”. Idézet bírálataiban a 40. lapon arról ír, hogy a tanítványokkal meg kell szerettetni a tananyagot, előadásuk színessé, változatosá tételével. E gondolatok mögött ott lappang a szemléletesség elvének igénye.

Az akadémiai oktatási rendszerében fontos szerepet tulajdonít a hegeli filozófiának.

A hegeli történelemszemléletnek a pápai kollégiumban több híve volt, így elsősorban Tarczy Lajos, aki elvei miatt arra kényszerült, hogy a filozófiai tanszékét felcserélje természettudományi tanszékkel.

Bocsor kéziratából megállapítható, hogy a hegeli dialektika elveit bizonyos, számára alapvető igazságillusztrálására használja fel. Ez az igazság úgy fogalmazható meg, hogy a világtörténelem tanúsága szerint a világszemlélet a történelmi eseményeken keresztül feltétlenül a szabadság megvalósulásához vezet. Magyar szempontból ez különösen fontos volt, s nem csoda, hogy nagyszámú követőre talált a szabadságharc előtt. Természetesen nem mint feldolgozott filozófiaírányzat, hanem mint követésre méltó eszme.

Tanítványainak könnyen kezelhető és jól felhasználható tankönyveket is készített. Enciklopédikus műveltségére jellemző, hogy tanítványainak magyar verstant is írt. Nyomtatásban is megjelent munkája a Francia nyelvtan könyve az első és harmadik osztály számára. 1843-ban számvetési kézikönyvet készített, majd új latin nyelvtan-könyvet, amit különös gonddal szerkesztett egyszerű és világos magyar stílusban, figyelembe véve a tanulók életkori sajátosságait. Földrajz könyvében a dialektika elveit alkalmazta; a szociográfiát és a történelmi eseményeket összekapcsolta a leíró földrajzzal. Nem tartozik szorosan nevelési elveihez, mégis említésre méltó, hogy ötkötetes magyar vonatkozású történelemkönyve (Magyarország története) — különös tekintettel a jogfejlődésre — korának egyik legjobban megírt történelmi tárgyú munkája. Egyik bírálója ezt a művet a hasonló terjedelmű és célú történetektől nemcsak megkülönbözteti, de valójában följük is emeli. „1. Azon kiváló gond és hűség, mellyel a jogfejlést adja, 2. a hazai történeteket a világtörténet szemmel tartásával terjeszti elő, 3. észtani felfogásnyelvezete ékes, tömött”.¹¹ Javasolta a protestáns hazai oktatásreformját a „Hazánk” és a „Protestáns Egyházi és Iskolai Lap”-ban. A gimnáziumban nyolc osztály bevezetését, a tanításban pedig a szakrendszer alkalmazását sürgette.

Erkölcstan címmel külön könyvet írt, melyben elítélte a valláserkölcsek dogmatikáját. Ezért, valamint hegeli történelemszemlélete miatt komoly vádak érték. Antiklerikális jellegű írásaiért támadások sorozatát szenvedte el. Egyik bírálója mondta róla, hogy az említett történelem-könyvében az „istentelen szerző” gyalazza a vallást. A vádakra Bocsor István a magyar sajtó hasábjain kívánt felelni, válasza azonban nem jelenhetett meg nyomtatásban.

A népnevelés fontosságát több pedagógiai jellegű tanulmányban hangoztatta. Saját nevelési hivatását így fogalmazta meg: „Míg létem rövid folyamata engedi, mindent, amit tehetek a nép nevelésére, a növendékeim mívelésére elkövetni szent kötelességemnek tartom”.¹²

Tanári működése második évében a kollégium felkérésére egy tervezetet készített „Az iskolák rendezéséről”. Ebben hangoztatja, s a legfontosabb teendőnek tartja, hogy az „első néposztályt azon tudatlanság mélyéből, melybe középkori rabszolgasága süllyeszté”, ki kell emelni.¹³

Minden valószínűség szerint már bécsi és berlini tanulmányútja alkalmával kezdett foglalkozni a hegeli filozófiával, mely korában a leghaladóbb filozófiai irányzat volt.

Másutt is volt alkalma azonban megismerkedni ezzel a filozófiával. Pápan tanított már évek óta Tarczy Lajos, aki közismerten a hegelianusok balszárnyához tartozott. Bíró szerint: „Egyáltalán nincs kizárva, hogy új kollégáját ő vezette be a hegeli filozófiába. Ez utóbbi lehetőség mellett bizonyít az a tény is, hogy Bocsor időrendben első kézírata még nem mutatja a hegeli szellem hatását”.¹⁴

Az újkori történelemkéziratában, mely 1838–39-ből való, több helyen félreérthetetlenül érvényesül a hegeli gondolat. A reformációval kapcsolatban kiemeli a szellem és a lélek szabadságának a hegeli filozófiában oly jól ismert jelentőségét. A társadalom fejlődésének alapja az ellentétek harca, s ez a harc a társadalom politikai életében szükségképpen a szabadsághoz vezet. „Az emberiség szelleme állandón küzd a természettel, és éppen ezen örökös küzdelemben, örökös változásban áll a történelem folyamata, mely megátalolhatatlan törekvés az általános felé”.¹⁵

1841-ben másolták le Bocsornak a középkor anyagát összefoglaló kéziratát. Minden valószínűség szerint az eredeti kézirat egy-két évvel korábbi. Idézzük a lemásolt kézirat bevezető részét. „A világtörténetek a világszemléletnek, világ általános léleknek kinyilatkozásai, annak okos és szükséges folyásai... Az okosság kormányozza a világot — ..., realizálja magát a történetekben a szellem, ennek legfőbb lényege a szabadság... a státus a szabadság valószínűsítése, és csak ott lehet szabadság, ahol jog is van”. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ezt a gondolatot veszi át Petőfi „A nép” című versében, amikor azt írja: Haza csak ott van, ahol jog is van, S a népnek nincs joga!)

Bocsor, Hegel felfogásához hasonlóan, a történelemben az emberi haladást látja. Ismeretes, hogy Hegel a XIX. század elején a francia forradalmat a modern fejlődés csúcspontjának tartotta. A forradalomban az emberi ész gyakorlati megvalósulását ismerte fel, Napóleont a világ lelkének ismerte el. A jakobinus diktatúrát nem értette meg, s Robespierre „uralmát” „szégyenletesnek” minősítette. Így érthető csak meg Bocsor István történelemszemlélete a francia forradalommal kapcsolatban, ugyanis magát a forradalmat magasztalja, de a jakobinus diktatúra jelentősége elsikkad felfogásában.

Ebben a filozófiai keretben helyezkedik el a professzor tanításának tartalma. Ezt a tartalmi anyagot erős antiklerikalizmus, a zsarnokság gyűlölete, a népek szabadságjogainak követelése és következetes védelme, valamint a forradalom jogosultságának elismerése jellemzi. Ezért ír oly lelkesedéssel az Észak-amerikai Egyesült Államokról, ahol már megvalósult a „szabadság új temploma”. Am észreveszi az államok alkotmányában levő ellentmondásokat is, nevezetesen a rabszolgaság maradványainak fennmaradását, a négerekkel szemben tanúsított embertelen bánásmódot.

Mind ezek ellenére az Egyesült Államok alkotmányáról elismeréssel nyilatkozik: „mi a következő igazságokat nyilvánosaknak és csalhatatlanoknak hisszük, ugyanis, hogy minden ember egyenlőnek teremtett, s a teremtetőtől mindnyájan bizonyos velünk született, elidegeníthetetlen jogokkal ruháztattunk fel, és, hogy ezen jogok közé tartozik az élet, a szabadság joga és a boldogság utáni szabados törekvés”.¹⁶ Majd a 17. lapon így folytatja: „bölcs elveken alapult szövetségi alkotmány, mely 1789 tavaszán kezdett kötelező erővel bírt”. Az amerikai vallásszabadságot követendő példaként állítja kora elé: „Észak-Amerikában minden vallás egyenlő szabadsággal bír, az Európában annyira századokon által milliók vérével megírt dogmatikai igazságok csúfjára bizonyítja ezen egyesület, 50–60 vallással is virágozhat a hon, kiközösítő törvények nélkül lehet valóságos, erkölcsiséget terjeszteni”.¹⁷

Említést érdemel az Amerikai Egyesült Államok történetéről írt tanulmányának befejező része is: „meg fogja mutatni a világnak, mit jelent a lelki és független szabad országon önmunkáson, nem születési jogon kifejlő ember és hatalom. Rekesszük be, e rövid rajzot azon jó kívánattal, mellyel Lafayette Amerikától megvált: az itt állított szabadság új temploma szolgáljon minden időben tanulsággul a zsarnokoknak, és például az elnyomottaknak. Maradjon örökös menedéke ezen országnak az emberiség jogainak”.¹⁸

A katolikus egyház szerepének megrajzolásában világosan felismerhetők a francia felvilágosodás eszméi. Voltaire-re emlékeztető gúnyos stílusban ír a katolikus egyházzal és VI. Sándor pápa szerepéről Peru és Chile kifosztásában. Leleplezi a jezuitákat, akik térítő egyházi szerepük mellett az egyház áldásától kísérve, rablással, gyilkolással foglalkoztak.

II. Józsefben meglátja a felvilágosult gondolkodót, aki ellensége a szellemi sötétségnek, a protestánsok, és a zsidók üldöztetésének.

Bocsor tanításának másik jellemző vonása a zsarnokgyűlölet. Zsarnok volt szerinte Nagy Péter orosz cár, Napóleon, X. Károly francia, VII. Ferdinánd spanyol király, Sándor és Miklós orosz cár, valamint XVI. Lajos francia király, XVI. Lajos zsarnokságát I. Lipót abszolútizmusával hasonlítja össze, s nem talál sok különbséget a két uralkodó kormányzási módszerei között.

A zsarnokság megdöntésének egyetlen járható útját, lehetőségét a nemzeti teljes összefogásban látja. Benne van ezekben a példákban Bocsor Habsburg-ellenessége, az elnyomás elleni izzó gyűlölete. Helyesen állapítja meg, hogy a felvilágosodás ideológiájának előkészítéséhez nagyban hozzájárult a természettudományok fejlődése, s ennek kapcsán helyesen értékeli Kepler, Kopernicus, Galilei, Torricelli és több természettudós munkásságát. Rámutat Kant, Montesquieu, s Descartes történelemszemléletének pozitívumaira, mondván, ők megtanították az embereket kételkedni az abszolútizmus tételes igazságaiban. A hatvanas években megjelent történelemkönyvében, melyről már fentebb szöveltünk, rámutat a magyar függetlenség hiányára, s az ország függetlenségét álcázott eszközökkel elnyomó Habsburg uralomra. Ugyanakkor kissé szomorú rezignációval állapítja meg, hogy a nemzet sorozatos bukások után befáradt már az évtizedeken át tartó sikertelen és hiábavaló küzdelemben.

Bocsor magyar történelmi kézírata is hasonló gondolatokat tartalmaz. A kézirat 1844-ből való, valószínűleg nem főiskolai, hanem gimnáziumi osztály számára készült. A középkor anyagából kiemeli István király országépítő tevékenységét. Államszervező munkáját pozitívan értékeli. Erősen bírálja a katolikus hagyományokat, István király jobbkézének kultuszát. Nagyra becsüli Könyves Kálmán egyéniségét, felvilágosodott szellemét, harcat az egyházi babona ellen. Zsigmondot elítéli külföldi utazásainak következménye miatt: elköltötte az ország tömérdek pénzét, ahelyett, hogy a török ellen harcolt volna. Mátyás érdemeit kiemeli, felvilágosult abszolútizmusát a magyar történelem legdicsebb korszakának nevezi. Megrója viszont csehországi háborúi miatt, melyek véleménye szerint hódító jellegűek voltak. A Dózsa-féle parasztháborúról aránylag röviden szól, s főleg a parasztság örökös szolgaságra való kárhovatását fájlatja.

A Habsburg uralkodóház politikáját elítéli. Ez nemcsak az egyetemes történelmi kéziratából tűnik ki, hanem a fentebb idézett magyar történelmi kéziratból is, különösen II. Ferdinánd, I. Lipót jellemzéséből. Észreveszi, hogy a Habsburg-uralkodók a vallás szabadsága ellen lépnek fel, s nemcsak ezt, hanem nemzeti függetlenségünket is lábbal tiporják. Helyesen látja, hogy a magyar történelem folytonosságát az önálló Erdély őrzi és védelmezi. Legkiválóbb fejedelmét Hunyadi Jánoshoz és Mátyáshoz hasonlóan nagy embernek tartja, így elsősorban Bocskai Istvánt és Bethlen Gábort. Elítélő véleménye van Mária Teréziáról, akinek sziléziai háborúi sok pénzt emésztettek fel, melyeknek költségeit a magyar jobbágyok viselték. Itt is mind magyar, mind egyetemes történelmi vonatkozású kézírataiban II. József intézkedéseit, reformjait haladónak minősíti. „II. József barátja a szolgasággal bélyegzett néposztálynak és egyenlőségnek ... ellensége az arisztokráciának ... a jobbágytábor felszabadította és emberi jogait visszaadta”.

A reformkori mozgalmakat haladónak értékeli, különösen kiemeli a magyar nyelv hivatalossá tételéért folytatott küzdelmet, sürgeti a jobbágyfelszabadítást. Megállapítja, hogy Magyarországon mintegy 500 ezer nemes személy, és 560 ezer királyi városi lakos van. Csak ez az egy-

millió rendelkezik joggal, az országban a többi kilencmillió nemtelen, semmi joggal sem bír. Ennek az állapotnak a megszüntetését sürgeti, hiszen kilencmillió ember nem érzi sajátjának a hazát. Egyszóval, követeli a jobbágyfelszabadítást és a nemzeti függetlenség problémájának megoldását. Meg is mondja, hogy ahol a szabadságot továbbra is elnyomják, ott zendülésre van szükség. Ez a megállapítás egész történelemszemléletén végigvonul. Többször hangot ad ezen kívánságának, óhájának, sőt követelésének történelmi kézírataiban.

Mint láthatjuk, Bocsor történelemszemléletében is döntő helyet foglal el a szabadság után érzett, a haza sorsa iránt aggódó, ezért mindent feláldozni tudó ember egyszerű lelkesedése, egy boldogabb, szebb jövő kívánása, amit székfoglalója alkalmával ki is fejez: „Én a múltnak tanára vagyok, de nem a múltnak akarom Önöket nevelni, hanem a jövőnek. Ha kezem alól kilépnek, férfiak és ennek a hazának polgárai lesznek. Ez a haza az, aminek én Önöket ernyedetlen támaszául akarom nevelni”.

Amíg élt, Bocsor egyéniségének varázsa magával ragadta a pápai diákokat, halála után szinte valóságos Bocsor-kultusz alakult ki a városban. Igazi hazafiságra, a szabadság és a függetlenség, a haza szeretetére tanította, nevelte a diákokat gyűjtőhangú elődásaival. Ennek meg is volt a hatása, ugyanis a szabadságharc kitörésekor tanítványai közül harmincan jelentkeztek a honvédseregbe. A harcban induló diákok Bocsor lakása elé vonultak a Rákóczi induló és a Marseillaise hangjai mellett búcsúztak szeretett történelemtanáruktól.

Bocsor István így válaszolt a lelkes katonadiákoknak: „Önök a hazáért harcolni indulnak, s ha Önök nem azt tennék, amit tesznek, mint kárbavesztett munkát, széttepném irataimat, s darabokra törve katedrámot, mint tanári működésem hitvány emlékeit, iratimmal együtt elhamvasztanám”.¹⁹

Bocsor a szabadságharc után ismét visszakerült Páparára, ahol „honi történetéről” nem beszélhet, de „Karthágóról, és Rómáról” igen. A visszatért vándordiákok szomjasan csüngenek rajta, és a professzor mesél Karthágó harcáról a dolyfős Róma ellen. Így beszél tehát Enying követe, „ki történelemben kutat világeszmét”, s a hallgatóság padjaiban Karthágó hősei, a béna „harcfik” ülnek, akik közül van, akinek „hiányzik fél keze, fél lába”, mert „ilyenek is járnak Páparán iskolába”.²⁰

Bocsor István pedagógiai elvei még ma is időtállóak, elképzeléseit igazából most, a szocializmus építése idején valósítjuk meg, beleértve a széles alapokon nyugvó népnevelést, a politechnikai oktatást, a természettudományos képzés előtérbe helyezését, s a szabad gondolkodást hirdető nézetei is csak napjainkban nyernek igazi tartalmat.

A szabadságért és függetlenségért folytatott harca csak most válik igazán valósággá, elképzelései napjainkban realizálódnak. Most valósítjuk meg azokat a célokat, amelyeket a nagy pedagógus az utolsó beszédében így fogalmazott meg: „Én ötven év óta tántoríthatatlanul lobogtatom Önök előtt a szabadság és világgóság szövetekét. De a szöveteknek már kihulltak öreg kezemből, vegyék fel Önök helyettem a fáklyát, a világgóság és a szabadság fáklyáját”. A XX. század pedagógusának nem is lehet felemelőbb hivatása, mint e fáklya lobogtatása s a nagy példakép kérelmének teljesítése.

Tungli Gyula

BIBLIOGRÁFIA

A) *Bocsor István nyomtatásban megjelent művei:*

a) Cikkek, tanulmányok:
Költeményei jelentek meg a bécsi Sokfélében (1831—32)

Politikai és polemikus cikkeket írt az Atheneumban, (itt figyelmet keltettek hírlapi, bölcseleti vitái Hetényi Jánossal, melyeket Erdélyi János is kiemel Bölcselettörténetében. Bocsor Hegel álláspontját védte), Győri Hazánkban (1848. 221—233. szám), Magyar sajtóban 1861—62; a pápai kaszinó történetét írta a Casinó (1885) Névkönyvébe.

b) Önálló kiadványai:

1. Halotti versek, melyeket néhai nagytiszteletű Márton István utolsó tisztességételére készített 1831-ben, Veszprém.
2. Rövid francia nyelvtudomány gyakorlati példakal, Pápa, 1839. 40 2 kötet. B. I. jegyekkel. (Főiskolai nyomda. (2), 161. l. (1) l.)
3. Latin nyelvtan lépcsőkénti gyakorlatokkal. 1. folyamata. Pápa. 99. l. (1) 1839. (2. kiadás u. o. 1841. 3. kiadás 1846. 4. kiadás Pest 1853. 5. kiadás u. o. 1876. 2. folyamata. Pápa, 1841. 2. kiadás u. o. 1845. 3. kiadás u. o. 1876. 3. folyamata u. o. 1843. 2. kiadás u. o. 1849. 3. kiadás u. o. 1876.)
4. Számvetési kézikönyv Pápa, 1843. (Ism. Prot. Egyházi és Iskolai Lap 547. lap.) Ellenbíráló 1844. évf. 33. lap)
5. Bírálóatok a Pesten felállítandó protestáns főiskola tanítási rendszerét tárgyozó jutalmazott pályamunkák fölött. Pápa, 1845.
6. Olvasókönyv Latin nyelvtana. 3. folyamához. Pápa, 1846.
7. Földrajz különös tekintettel a nép és történettanra. Pápa, 1844—47. 3. folyamata. Főiskolai nyomda. 448 l (1) l.
8. Magyarország történelme különös tekintettel a jogfejlésre. Pápa, 1861—69. 5 kötetben. Első kötet 1861 (1) 403 l. (6) l. Főisk. ny. Második kötet Pápa. Harmadik kötet Pápa, 1863. Főiskolai nyomda (1) l. 405—890-ig. Negyedik kötet Pápa, 1865. Főiskolai nyomda (1) l. 891—1444. l. Ötödik kötet Pápa, 1869. Főiskolai nyomda (1) l. 1445—1812. l. Tartalomjegyzék: XII. l. Térkép: 1 db. 45×50 cm. (1) l.
(Ismertette Sürögöny 1861. 296 szám. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. 1862. Magyar Sajtó 1862. 114—126—127 szám. Sárospataki Füzetek 1863. Századok 1870.)
A Dunántúli Református Egyházkerület megbízásából a Halotti énekek című Énekes könyvet hangjegyekkel ő látta el, mely 1841-től fogva közhasz-

nálatban van, és Szinnyei József közlése szerint (Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1891. I. kötet 1120—21 lap) 21 kiadást ért el. (1945-ig az Énekes könyv 35 kiadást ért meg.)

B) *Kéziratok:*

1. Világtörténetek rövid rajza előladvá Bocsor István oktató által. 1838. Kézirat. Másolat Pethő Imre diák által 1839 első felében. (1) 189. lap. Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára Pápa. Kötve.
2. Középkori történetek készítette Bocsor István pápai tanár. Leírta: Berzsenyi Dezső I. éves bölcseész 1863—64. (1) 199. lap. (7) lap. Kötve.
3. Bocsor István: Magyarország története- vázolata. Kézirat. Pápa, 1844. 255. (4) l. Kötve.
4. Bocsor István: Világtörténelem. Kézirat. Készítette Bocsor István előadásai nyomán Edvy István Pápán 1888. (8) l. 167. lap. (9) l.
5. Bocsor István: Világtörténetek rövid rajza. Kézirat 1837. Pápa 051 szám alatt a Dunántúli Református Egyházkerület könyvtárában felvéve. Kötve.
6. Bocsor István: Világtörténetek rövid rajza III. Újabb kori történetek. Kézirat 1838—39. (2) l. 288. lap. (2) l. Kötve. Református Egyházkerület Könyvtára Pápa.
7. Bocsor István: Világtörténetek rövid rajza. 86 § 1837. Kézirat. (1) l. 46. l. 106 § (1) l.
8. Bocsor István: Újabb kori világtörténelem. Kézirat. Kötve. Másolat. Thury Etele 1877—78. (2) 59 ív (36) l. 86 §
9. Bocsor István: Erkölcsstan. Kézirat. (1) l. A Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára. Pápa. Leltári szám nélkül. 193 l. Kötve.
10. Bocsor István: A Magyarok történetük rövid vázolata útmutatásul tanításaira írta B. I. oktató 19. sz. Egykorú kézirat, részben Pfeiffer Nathán másolata, 1842. Befejezetlen. 152 l. Poss. Morgestern (Marczali) Henrik exl. OSZK-ff 1—44 Magyar történelem a honfoglalástól 1840-ig. Magyar történelem a honfoglalástól 1840-ig. ff. 48—151. Világtörténelem, 1500-tól Napóleorig. (Csonka) Országos Széchényi Könyvtár Budapest. Oct. H. 1027 sz.
Kéziratban van még meg mintegy 40 ív statisztikája Magyar nyelvtana, Nevelés és Oktatástana, számos bírálata. Mint költészettanár írt magyar vers és költészetet, mely 1831-ben nagy figyelmet keltett. A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában található még adatok kollégiumi tanársága idejéből.

Jegyzetek

- ¹ Biró Sándor: Történelemtanításunk a XIX. század második felében a korabeli tankönyvirodalom tükrében. Bp. 1960. 32. l.
- ² Nemzet című lap. 1883. Húsvéti melléklet. Kozma Sándor: A múltból című cikk.
- ³ Ferenczi Zoltán: Petőfi történetfelfogása. Budapesti Szemle, 1923. 193. l.
- ⁴ Biró Sándor: i. m. 273. l.
- ⁵ Dienes András: Petőfi pápai diákévei. Család és Iskola, 1959. 4. sz.
- ⁶ Emlék Bocsor István 50 éves tanári működése alkalmából. Pápai Református Főiskola kiadványa; 12. l. Pápa, 1882.
- ⁷ Dunántúli Református Superintendencia kerületi kisközgyűléseinek jegyzőkönyvei. 1837. november 4., a pápai közgyűlés jk. 10. pont.
- ⁸ Tóth Endre: Jókai és Pápa. 1943. 10–11. l.
- ⁹ Bocsor István: Birálatok a Pesten felállítandó Protestáns Főiskola tanítását tárgyazó jutalmazott pályamunkák fölött. Pápa, 1845. 17.
- ¹⁰ Bocsor István: i. m. 18. l.
- ¹¹ Antal Gábor: 1882. október 10-i napján Pápan tartott emlékbeszéde. Emlék Bocsor István 50 éves tanári működése alkalmából. Pápa, 1882. 18. l.
- ¹² Antal Gábor: i. m. 19. l.
- ¹³ Egyházkerületi Levéltár: 1838-as iratesomó. 1838. június 28-i keltezésel. A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei. Pápa. Kézirat.
- ¹⁴ Biró Sándor: i. m. 214. l.
- ¹⁵ Bocsor István: Világtörténetek rövid rajza. III. Újabb kori történetek előadva Bocsor István pápai főiskolai oktató által. 1838/39. 2. l. A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei. Pápa. Kézirat.
- ¹⁶ Világtörténetek rövid rajza. Hajdankor. Történettan vezérfonal tanításaira készítette Bocsor István. 1837. 051. sz. 17. l. Kézirat.
- ¹⁷ Bocsor István: Újabb kori történetek. Amerika, különösen az éjszakai egyesült szabad országok történeti rajza, előadva Bocsor István pápai főiskolai tanár által. Kézirat. Pápa, 1838. 16. l.
- ¹⁸ Bocsor István: Újabb kori történetek. Kézirat. A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei. Pápa, 279–282. l.
- ¹⁹ Kiss Ernő: A dunántúli evangélikus református egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1895-ig. Pápa, 1896.
- ²⁰ Kozma Andor: Karthagói harangok című versének különlenyomata. A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei. Pápa.

Erinnerung an István Bocsor an seinem 160. Geburtstag

Der Pädagog István *Bocsor* (1807–1882) war ein hervorragender Geschichtsprofessor und ein revolutionärer Volkserzieher des 19. Jahrhunderts. Wegen seiner praktischen und theoretischen Tätigkeit sowie der von ihm vertretenen humanen Werte ist er eine erwähnenswerte Gestalt der ungarischen Erziehungsgeschichte.

Er hat seine pädagogische Tätigkeit in Pápa, Komitat Veszprém, ausgeübt. Er nahm einen aktiven Teil an den Streiten der Reformbewegung, 1848 wurde er Abgeordneter und in der Periode der Willkürherrschaft und des Ausgleichs pflegte er die 48er Unabhängigkeitstraditionen weiter. Für seine vielseitige Wirksamkeit ist es charakteristisch, daß er neben der erwähnenswerten didaktischen Tätigkeit auch einen bedeutenden volkserzieherischen Dienst geleistet hat.

Er war ein Befürworter für die Verknüpfung von Theorie und Praxis, für das Ehren der Menschenwürde und für die Erziehung der Schüler zur Selbständigkeit. Als erster hat er sich in ungarischer Sprache mit den Ideen der französischen Revolution auseinandergesetzt. In seinen historischen Werken ist in erster Reihe der Einfluß der Hegel'schen Philosophie spürbar. In seinen handschriftlichen Erörterungen hat er die dialektische Methode

angewandt. Mitsamt seinem Kollegen, Lajos Tarczy — der ebenfalls auf dem Boden der aufgeklärtesten Philosophie des Zeitalters stand — hat er einen großen Einfluß auf Petőfi und Jókai ausgeübt. Das Kollegium von Pápa hatte in diesem Zeitalter eine hervorragende Rolle unter den Schulen Ungarns, was in keinem geringen Maße diesen ausgezeichneten Pädagogen zuzuschreiben ist.

Zur Zeit der Willkürherrschaft hat er seine Arbeit den Umständen gemäß fortgesetzt. Er gründet in der Stadt eine Musikschule und mit seinen erziehungstheoretischen Werken fördert die Weiterentwicklung und Modernisierung des Hochschulunterrichts. Er schreibt für die Schuljugend französische und lateinische Grammatikbücher. Sein fünfbandiges Buch über die ungarische Geschichte gehört — seinen Zeitgenossen nach — unter die besten Werke in ungarischer Sprache, die im Zeitalter der Willkürherrschaft und des Ausgleichs geschrieben wurden.

Am Ende der Erörterung wird eine Bocsor-Bibliographie gegeben, die einen Einblick in das Lebenswerk gestattet. Seine handschriftlichen Werke sind in der Bibliothek der Transdanubischen Reformierten Diözese in Pápa aufbewahrt.

Gyula Tungli

En mémoire d'István Bocsor à l'occasion du 160e anniversaire de sa naissance

Le professeur, István Bocsor (1807–1882) fut l'excellent historien et le grand éducateur révolutionnaire du XIXe siècle. Grand personnage de l'histoire pédagogique hongroise, sa mémoire est digne d'être évoquée à cause de son activité pratique et théorique aussi bien que pour ses qualités humaines.

Il déploya son activité pédagogique à Pápa. Il prit part activement aux luttes de l'époque des réformes, en 1848 devint député à l'Assemblée Nationale, et au temps du despotisme et du compromis austro-hongrois, il ne cessa

de cultiver les traditions du mouvement d'indépendance de 1848. Il est caractéristique à son activité très variée qu'outre son travail didactique remarquable, il se chargea aussi de la mission de l'éducateur national.

Il préconisa l'importance de la jonction de la théorie et de la pratique, le respect de la dignité humaine, la nécessité d'éduquer les élèves à l'activité spontanée. Il analysa le premier en langue hongroise les idées de la Révolution française; c'est l'influence de la philosophie hégélienne qui se reflète dans ses œuvres historiques. Dans

ses études restées en manuscrit, il emploie la méthode dialectique. Avec son confrère, Lajos Tarczy — qui se tenait également à la philosophie la plus développée de l'époque — il exerça une profonde influence sur le poète Petöfi et le grand romancier Jókai. Le Collège de Pápa jouait à cette époque un rôle éminent dans l'ensemble des écoles du pays, et le mérite en revenait en grande partie à ces deux excellents pédagogues.

Au temps du despotisme, Bocsor continue son activité, dans le cadre des possibilités données. Il fonde une école de musique dans la ville, et il contribue, par ses études sur

la pédagogie théorique, au développement, à la modernisation de l'enseignement supérieur. Il écrit des manuels de français et de latin à l'usage des élèves. Selon ses contemporains, son Histoire Hongroise, parue en cinq volumes, se range parmi les meilleures oeuvres en langue hongroise de l'époque du despotisme et du compromis.

La bibliographie des oeuvres de Bocsor, publiée à la fin de l'étude, nous permet d'évaluer son activité. Ses oeuvres manuscrites se trouvent à Pápa, dans la Bibliothèque du District de l'Eglise Calviniste Transdanubienne.

Gyula Tungi

160 лет со дня рождения Иштвана Бочора

Иштван Бочор (1807—1882) по профессии педагог, выдающийся историк XIX века, революционный просветитель масс. Он занимает выдающееся место в истории венгерской педагогики и достоин памяти и как человек и как практик и теоретик.

Воспитательная деятельность его проходила в Папе Веспремского комитета. Он принимал активное участие в борьбе за реформы, в 1848-м году стал членом Государственного Собрания, а в период абсолютизма и закона о компромиссе между Австрией и Венгрией продолжал провозглашать принципы независимости 1848-го года. Для его многогранной деятельности характерно, что, кроме дидактической деятельности, он взял на себя значительные обязанности по воспитанию масс.

Бочора провозглашал важность связи теории и практики, уважение к человеческой личности, необходимость воспитания учащихся самостоятельности. Он первым провозгласил на венгерском языке идеи французской революции, в его исторических сочинениях в первую очередь заметно влияние гегелевской философии. В рукописях своих статей он применял диалектический метод. Вместе со своим

коллегой — Лайошем Тарци, — также стоявшим на платформе передовых философских идей своего времени, — он оказал большое влияние на Петёфи и Йокаи. Папайская коллегия играла среди школ того времени выдающуюся роль, и в этом немалая заслуга этих двух выдающихся педагогов.

Во время абсолютизма и связанных с ним обстоятельств он продолжает свою работу. Он основывает в городе музыкальную школу, своими работами в области теории педагогики помогает дальнейшему развитию и усовершенствованию высшего образования. Для учащейся молодежи им написаны учебники грамматики латинского и французского языков. Пяти томный труд по венгерской истории, по свидетельству современников, относится к лучшим работам на венгерском языке, вышедшим в период абсолютизма и компромисса.

В конце статьи дается библиография трудов Бочора, дающая возможность заглянуть в его деятельность на протяжении всей его жизни. Рукописи его трудов можно найти в библиотеке Задунайского реформаторского духовного округа в Папе.

Дьюла Тунги

